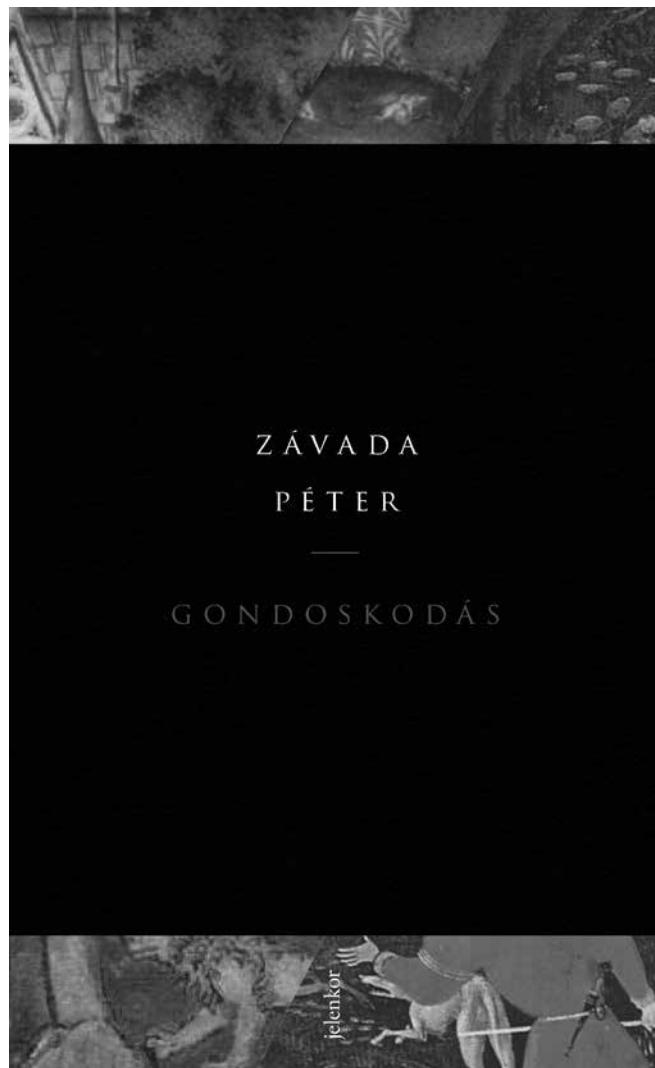

nyok hozzájárulnak a kimozdíthatósághoz a jelentéstöbblettel, és a költészet konstrukciójellegét erősítik.²

Érzékelhetően a poétikai összetettséghez többnyire a 20. század költészeti hagyományainak hatása járul hozzá. A kötet sűrű szöveget mutat fel az intertextualitással: megidéződik Kafka, Rilke,³ Nemes Nagy Ágnes, Radnóti Miklós, William Carlos Williams.⁴ Természetesen nem kerülhetők ki Nemes Nagy Ágnes és Pilinszky János tárgyias költészeti megoldásai sem, mindemellett a *Gondoskodás* hasonló módon jeleníti meg a natúra és az épületek hibrid találkozásának képeit, ahogy Szabó Lőrinc tette a *Té meg a világban*. De azonnal szembeütő például „a hús lankái” (51) szókapcsolat is, ahogy felidézi *A belső végtelenben*. Közben pedig az intertextuális meglepetések folyamatosak. Még néhány példát említve: Babits Mihály *A lírikus epilógjának* egy sora jelenik meg a *Karavánokban* (25), az *Odüsszeia* szirénjelene értelmeződik újra az *Erődben* (10), Oravecz Imre *Egy földterület növénytakarójának változására* utal a *Rekviem Steve Irwinért* („egy megkínzott földterület kultakarója”, 69). Egy komplett tanulmány karakterszámát és precizitását igényelné a *Gondoskodás* intertextuális mechanizmusainak feltérképezése. Mindenképpen a kötet javára vall a gazdag allúzióháló, ahogy a szövegekre való utalás, azok újraírása és értelmezése dinamikát nyújt a versek hermeneutikai mozgásterének.

Szemantikailag az adja a kötet lendületét, hogy minden mindennel kapcsolatba lép szenzuális szinten. A látvány, az érzékelhetőség úgy lép át a nyelvi szférába, hogy a nyelv maga leképezi a természetet („egy kert szófajtana”, 44), és pontosan ezért minden másra is kiterjed. Ez a mindent egymással kapcsolatba hozó organizmus a versnyelv maga. Amikor egy-egy idegen nyelvű vagy kevésbé használatos kifejezés, szakszargon kerül a versek szövegébe, akkor az olyan idegenséget kelt, mint a természetben elhelyezett térfelügyelő kamera, amely külsőnek tűnő elem, de része a képnek, a rendszernek, mivel rögzít. Ugyanígy rögzítenek ezek a szokatlan kifejezések, mint valamifajta kulturális, nem természeti médiumok.

Határátlépést érzékelünk, mégis integrálásról van szó nyelvi szinten is, ahogy a kultúra és a technika kölcsönös hatásba kerül a natúrával. (Tartalmilag ez is erősen hozzájárul ahhoz az interpretálható üzenethez, hogy minden szinten felelősek vagyunk a természetért.) Érdekes távolsághatárteremtés és/vagy -megszüntetés, ahogy például a színeket, fényeket használja a szöveg („pávák irizáltak”, 7; „fluoreszkáló planktonok csilgagszönyege”, 23). Mintha a köznyelvben kevésbé használatos szín- és fényeffektusok kifejezése a nyelv szenzuális-impulzív jellegét erősítené fel, miközben a kultúra, a művészet természettől elkülönült, mégis abba beletartozó működését jelölne ezzel. Ugyanígy impulzívan felfénylenek a kultúrához — azon belül is főleg a technikához, az építészethez, a geometriához — tartozó kifejezések. A távolsághatárteremtést olykor egy-egy szövegbeli-szemantikai szakadék teremti meg, amely fragmentális hatást kelthet, mégis ez a látszólagos távolság egy egységben van jelen, ahogy a technika és a természet is távolinak tűnik

egymástól, mégis érthetővé válnak az összefüggéseik egy ráközelítés utáni messzebbi perspektívából.

A kötet tropológiája mozaikszerű, ahogy a képek látszólag elhatárolódnak egymástól. Ez csupán annyira érzékelhető, mint egy mozaik darabjai közti kötőanyag feltűnése, de még inkább olyan a rendszer, mint „egy vipera hasa”. (7) A tropológia mozaikszerkezete olyan natúraitimitáció, amely a nyelvbe vetül ki, és így párhuzamba kerül a kultúra és a természet kapcsolatában

² „A költő által pergetett látványok, képek letisztultságát, távoliságát és a bennük lüktető jelentéstöbblet lehetőségét tovább fokozza, hogy a költemények nemegyszer filmszerűen, filmként, technikai eszközök közvetítettségében állnak elő, s ez — a szerző erős reflexivitásán, intellektualitásán túl — még inkább érzékelteti, hogy számára a költészet konstrukció, meglehetősen távol a dolgok közvetlen megtapasztalásától.” Visy Beatrix: „egy kert szófajtana”, *Élet és Irodalom*, LXV. évfolyam, 35. szám, 2021. szeptember 3., <https://www.es.hu/cikk/2021-09-03/visy-beatrix/egy-kert-szofajtana.html> (utolsó megtekintés: 2022. 01. 20.).

³ TOKAI Tamás, *Térkép és birodalom*.

⁴ KUSTOS Júlia: *Puritan fókusz, bojt*, *Litera*, 2021. 07. 31., <https://litera.hu/magazin/kritika/puritan-fokusz-bojt.html> (utolsó megtekintés: 2022. 01. 20.).

megjelenített képekkel: „A cserepet az állatoktól tanultuk: / mi-lyen a kültakaró mint földem [...]. A pontot, mikor már nem tudni, / hol kezdődik a burkolat, és hol ér véget a pikkely”. (18) Ugyanígy transzformálódik a mozaikosság a technikai médiumokba, például a pixeles képben: „a kijelzőn figyelem a pixeles követ” (65), „négyzetláncok, négyzetlapok, / logikus pixelek a lombban”. (46)

A kötetben megjelenített organikuság valami mélyebb szervezethez, amely a belső működéseitől válik szövevényessé/összefüggővé, túl van a szemantika és az értelem, a láthatóság határain. Észlelhetők a kapcsolódások, de működésük, dinamikájuk rejtett, több, mint a látható forma. Ezt villantja fel az is, ahogy a geometria átlép egy immateriális szférába, a látványok materiális formáiba (és a nyelvbe, akkor is, ha a kimondás sikertelen) ki-/bevetülnek az érzelmi/szellemi mechanizmusok (vagy a geometria azokba): „Ennek a templomnak a kételkedésem a forgástengelye. / Amit nem vallottam be, az föltorlódik, / közelít a kimondáshoz, de sosem éri el.” (19) A nyelv maga válik a gondoskodás geometrikus eseményévé.

PINTÉR Kitti

Éj-mélyből fölz_ngő

(Ferencz Mónika: *Búvárkodás haladóknak*. Scolar, 2021)

Ferencz Mónika második verseskötete kíméletlen könyv. Szépelgő szavakkal meséli el, amit csak reszkető kézzel lehet leírni. Persze meggondolatlanság volna azt állítani, hogy visszaélés teszi ezt: már a borító is föl hívja a figyelmet arra — talán kissé tapintatlanul nyilvánvalóan is —, hogy mély vízbe dobja az olvasóját, táblával jelzi, hogy egy mozdulat múlva kifuthat a talpa alól a tenger alja. Akik nem csak kuporogni szeretnek „egy kertvárosi medence szélén” (*a vízbefúltak* — sic!), és belevetik magukat, a kötetbensőben már egy érdekesebb megoldással találkozhatnak, amint a harmadik oldalon a cím alatti sáv kijelöli saját gyűjteményének műfaját: v_rs_k. Az alsóvonalal jelzett

hiátusok előrevetítik a nyelv és az elbeszélhetőség hiányosságait, ráadásul a leggyakoribb beszédhangot vonják ki a képletből, amely nélkül számos szó értelmetlen mássalhangzóhalmazra redukálna — bár így sem szünnének meg jelként működni. Már ebből a gesztusból is kiviláglik, hogy a kötet egyik fontos témája saját „zártas nyelve” (*a hóföldre hullámok alatt*).

Ezzel a megszólalásmóddal vezeti be a költő a közösség fogalmát is („E megérkezésem lassúdat vetközés: / Otthagyni a személyiség ruháit / a közösség partján és úszni”, *rúnajelek közl*), tulajdonképpen beismerve saját dadogó karakterét. Hiszen a nyelvbe és annak kollektív természetébe való megérkezést pont a megszólalás ténye (a nyelv elegyenesítése) lehetetleníti el. A verselbeszélő semmit nem tud azzal a könnyed megadással hozzáférhetővé tenni, ahogyan a fák évszakváltáskor *együttesen* lombkoronát cserélnék: „irigylem a fákat, / amiért olyan könnyedén vetik le a ruhájuk, / hogy aztán odaadják magukat a fagynak” (*A könnyűvérű fák*) — ez a jellegű vetközés lehet a megszólalás, a megnyílás zártas metaforája, amelynek az emberi kategóriákban nincsen tisztán megfeleltethető párja. A kötetben a szubjektum totalitása (hiszen „a személyiség levett ruhái alatt / a személyiség DNS-spiráljai / kioldhatatlanok” [28], nem létezhet éntelenség ebben a világban) azon az oldalpáron összpontosul, ahol saját szavakat hoz létre, amelyeket ráadásul szótári formátumban¹ közöl (*képzeltbeli szavakról álmodik*). Ezek közül a tételek közül a költő később néhányat további versekben is fölhasznál. Ez egyrészt a nyelv részleges infantilizálása, hiszen gyerekként hozunk létre ilyen halandzsavakat, hogy megtörténhessen a legradikálisabb beavatás a személyesbe.

Ferencz Mónika kötetében a tudatalatti működések, a rég elfelejtett emlékek és traumák az álmok szférájában — unásig ismételt freudi szokásrend szerint — kerülnek felszínre. Az elmerülés itt az ember önmagába való belemerítkezésének allegóriája: búvárruhát öltesz, hogy egyre mélyebbre kerülj, jobban megértsd és „megtanul elviselni önmagad.” (*ahogy merülsz*) Ez az alakzat alapvetésként önmagában nem túl érdekes, de az semmiképp sem állítható, hogy a könyv ne használna ki a vertikális irányban rejlő lehetőségeket. Mindez tulajdonképpen értelmezhető reflexióként is, a horizontálisban — itt az úttoposz aktiválására, az előre-hátra haladásra gondolok térben és időben, a fő égtájak fogalmi keretében — létrejött előző kötetből (*Hátam mögött dél*, Scolar, 2017) elkülönülő nézőpont kijelöléseként. A korábbi költészettel való birkózás a *Bejáród az összes emeletet* című versben is tematizált: „Tudom, merre van észak és merre van dél / — tudom, erről mindent megírtak már. / Ahogy mások másokat, úgy ismétlem magam.” Ráadásul a vers az utcák felszíni hálózatait együtt kezeli az emeletes épületekkel, amelyek szerkezetükből adódóan magukban foglalják a szinteződést, mintegy bevezetve a következő vers, *a vízbefúltak* már mélységekről szóló sorait.

¹ A műfajokkal való játék másutt is előkerül a kötetben, az *és párbeszéd* között dialogikus formában íródott, tulajdonképpen kétszereplős minidráma.

A könyv hatodik verse, *a közöny kolostorán át* még egy hatmegálló vonatútról beszél, amely menthetetlenül siklik ki, míg megölik az összes galambot — ez adja *a lényeges szavakat keresve* című szöveg humorforrását, amely játékosan, a számítógépek keresőjének formátumában vonja ki a forgalomból — hogy egy visszautaló képzavarral éljek — a madarakat: „A keresett kifejezés (vándorgalamb hangfelvétel) egyetlen dokumentumban sem található meg.” A szöveg tere² mint város egyébként másutt is előkerül, például a *kitisztul mindenben* „kidöntött oszlop” a vers a „kerékpárút szélén” (kiemelés tőlem), bár nem ilyennek kellene lennie. *A mélytengeri hangon felcsendül* fogalmazza meg azt a tulajdonképpeni programot, amelyet a könyv megvalósítani igyekszik: hogy ne a felszín omladozó vakolatait mozgósítsa a szövegekben, hanem képes legyen „a költészet látóidegének medúzalámpásai”-val világítani. Hogy kirajzolódhassanak például az árnyékember körvonalai, aki visszatérő motívum a kötetben („úgyis mindenről te jutsz majd eszembe, / ami árnyékot vet” *(a világ elcsendesedik, és)*, de — nagyon megejtően — csak az utolsó előtti (?) vers rántja egy alakba az elejtett utalásokat: „...ő is jött végül, / az árnyékember, bár ezúttal nem ért semmihez, / csak leült a fűbe és biztatott, hogy az ötéves kori önmagadhoz nyúlj.” *(a hófödte hullámok alatt)* (A kérdőjel a vers kötetben elfoglalt helye mögött nem véletlen, talán az olvasó is összehúzza a szemöldökét a könyvet lapozgatva, mikor az állítással szembesül, hiszen *a hófödte hullámok alatt* az utolsó hivatalosan elkönyvelt szöveg, ugyanakkor a verscímek a tartalomjegyzékben egymás alatt [!] egy versbe rendeződnek — vagy a *hófödte...* sajátos folytatásává. Ez is egy frappáns megoldás a horizontális és a vertikális nézőpont szembeállítására.)

A gyermeket ért erőszak traumája elterpeszkedik a későbbi viszonyokon, és felbukkan az álmokban is, talán ezért is olyan nehézkes az elalvás *(ahogy merülsz)*, hiszen amikor behunyjuk a szemünket, egyetlen nagy, összefüggő árnyékká sűrűsödik minden, és a tudatalatti mintázataiban olyan kérdésekkel szembesülünk újra és újra *(és rólad)*, amelyekkel régóta nem tudunk megbirkózni.

Ezen a ponton természetesen már nemcsak az én magánmitológiája és személyes traumái kerülnek előtérbe, hanem erkölcsfilozófiai kérdések is (miért vagyok én felelős, felelős vagyok-e érte, a környezetemért, hogyan lehetnék képes bármit tenni, ha magamért sem tudok), amelyek olyan aktuális témák köré rendeződnek, mint például a klímaszorongás: „Azt kérde, lehet-e más / és máshogyan, és én azt felelem, lehet / a légszomjas fák ellenére is”. *(rendet tenni)* *A vízbefúltak* erős kellése a kötet későbbi verseiben univerzális *must seimá* lényegül át, amivel azonban a verselbeszélő nem nagyon tud mit kezdeni: „Állunk, a tenyészet és a kultúra / misszionáriusaiként [...] rendíthetetlen igazságérzettel, / sokat hangoztatott tenni akarással, nappal a képernyőre, este pedig az égboltra / hunyorogva”. *(mélytengeri hangon felcsendül)* „Bízunk egy magasabb rendű akaratban” — ironizál a *kitisztul minden*, és kategorikus imperatívuszokba rendezi a fősorolását. *A megszületik* esetében nekünk szegeződik a tulajdonképpeni kérdés, hogy egyáltalán érdemes-e. A csecsemő

sírása nem az első levegővétel traumája miatt szakad föl ebben a dimenzióban, hanem azért, mert talán éppen a világra jövetelle pillanatában érti meg, hogy „nélküle több lehetne / az esőerdő, benne pedig a vadon élő / állat”. Milyen iszonyatos etika kijelölése ez.

A kötet tehát alapvető toposzokat és allegóriákat mozgósít, a természet és az én látszólagos egységét írja egymásra egy romantikus gesztusban. A szövegek a költői eszköztár unalmas alapkérdéseit — persze belátható, hogy könnyű volna ezt a kollektív tudatalatti archetípusaival megmagyarázni, de számomra ez sem tette sokkal izgalmasabbá az eljárást — olykor képesek föloldani érdekes megoldásokkal (ilyenek például a halandzsaszótári tételei vagy a tartalomjegyzék verse). A gleccserek és a kemény hó olvadásnak indulnak ebben a könyvben, amely egyrészt metaforikus elmozdulást eredményez az előző verses-

² A tér kérdése sok szempontból érdekes egyébként a kötetben, a születés maga is térelményé válik: „a nővérkezek egy táblát / tartanak: / rajta egy piros pont, / Ön itt áll.” *(megszületik)*

könyvhöz képest, a terapiás elmerülését, ugyanakkor felhívja a figyelmet magára a külső változáseseményre is, amelynek jelentésmezejében megfogalmazódik egy jó adag értékes társadalmi, morálfilozófiai kérdés.

JÁNOS Emília

Újra hangolt (vagy újrahangolt?) hagyományok

(Lövétei Lázár László: *Feketemunka. Kalligram, 2021*)

Az önéletírás némelyek szerint irodalmon kívüli műfaj, csekély forrásértékkel. Az emlékiratok sajátossága, hogy mozgalmal történelmi időszak tapasztalatait, tanulságait és emlékeit összegzik. A 17–18. századi erdélyi barokk memoárirodalom kevésbé ismert szerzője, Hermányi Dienes József, szépíró 1758-ban kezdte el írni emlékiratait, ám egy évvel később ebből anekdotáskötet lett, amelyet *Nagyenyedi Demokritos* címmel adtak ki. 2013-ban Csikszeredán, a százkötetesre tervezett *Székely Könyvtár* harmadik minisorozatában a könyvet ismét megjelentették. Lövétei recenziója a kötetről a *Hargita Népe Udvarhely* 2013. május 23-i, majd a *Háromszék* 2013. december 31-i számában jelent meg, amelyben arra hivatkozik, hogy a memoárirodalom végét és egyben a széppróza kezdetét a század eseménytelensége okozhatta. Ezt az erdélyi memoárirodalom hagyományába jól illeszkedő Hermányi-féle anekdotáskötet szerkezete jól tükrözi, és egyben meg is újítja az emlékiratírás műfaját.

A közel húsz éve, különböző lapokban megjelent *Ős-Feketemunka* darabjait rendezte a szerző verseskötetbe, bár a *téma inkább regényt érdemelne* (*Fekete munka*). A regényformát nemcsak az anekdota és az önéletírás indokolná (hiszen azok alapja a valós események rögzítése, a történetmesélés, így azok a regény populáris formái), hanem az is, hogy éppen ezek a műfajok a széppróza alapjai. A szerző a kötetben saját és mások visszaemlékezéseit, anekdotáit hol a spontán emlékezet szerint, hol pedig naplószerűen rendezte laza füzérbe, felhasználva a Hermányi-

féle szerkezetet (még a *Toldalékot* is, *Függelék*ként). Lövétei az anekdotákat felcímkézi Hemingwaynek *A mi időnkben* című kötetében megismert vignettákkal, amelyek egyben az anekdoták felvezetőjének szerepét is betöltik, így egy különös műfaji duettet teremt. A kötet — bár megszerkesztettségében, ahogy az alcím is utal rá, egy hónap eseményeinek utólagos felidézésén alapul — nem napló és nem egyszerű visszaemlékezés, hanem a címkék és szöveg(vers)ek duettjének oszcillálása. A naplószerű memoár csupán a létforma egy rövid szakaszát mutatja be, nem fejlődéstörténet, nincs befelé tekintés, nincs lírai keret és hang.

A kötet címéül választott jelentéssűrítő összetételben a fekete társadalmi jelenségre utal, az irodalom feketéje emelkedett, mély, mint Hamsun *Éhsége*, a törvényé tiltott, kereteken kívüli. A kötetben az 1989-es romániai válságot követően, Magyarországon munkát vállaló romániai magyarok (köztük Lövétei) mindennapjainak első hónapját követhetjük végig. A monogrammal vagy keresztnévvel jelölt anekdotázók, a Magyarba szerencsét próbálók, mindkét társadalomban és nyelvi környezetben idegenek, lételemük *a huszonnyolc napig tartó zsömle parizer és zacskókakaó* boldogtalan ízei, a havi ingázás, életük formálója pedig a magyarországi törvénytelen feketemunka. A kötet szereplőit, az anekdoták elbeszélőit Lövétei egy-egy tanulmányfejjel illusztrálja, bemutatja a feketemunkás mozdulatainak begyakorlási folyamatát, amelyet egy szakrális szöveg monoton mondása segít.

A kötet a feketemunkás-élet egy hónapjának majd minden napját rögzítő, retusálatlan polaroidképek, felcímkézett, szabadversszerű formában rögzített, profán anekdoták laza láncolata. Az általános, bemutatkozó BARÁBER-CV-t az első vignetta és az ahhoz fűzött anekdoták követik, amelyek az önmeghatározásai: a TIDE-ban a felidézhetetlen első, (napló)teremtő nap jelenik meg, amelyet az ARS POETICA, illetve a FEKETE MUNKÁS követ. A feketemunkás mindennapok eseményeit a címke felütésére spontán módon felszínre törő emlékszilánkok idézik fel. A visszaemlékezésekben a történetmesélést a szabad asszociáció és a gondolatszünetek teszik élőbeszédszerűvé, a mondatok, párbeszéddek szétzöredeztek, így nem áll össze egészé sem az egyes anekdoták, sem pedig a teljes kötet története. Egyes vignettákhoz (kapcsolódó emlék hiányában) nem fűz Lövétei anekdotát, azokat vignettákkal helyettesíti (így lesz a huszonegy feketemunkás nap megcímkézésére huszonhat vignetta). A vignetták rövid, összefüggő gondolatmenettel, rendezett sorokkal idéznek egy sűrített történetet. Az anekdoták azonban minden versformától megfosztott, a szabad asszociáción alapuló, szétzöredezett, amorf gondolatszilánkokat megjelenítő, balra zárt szövegek, amelyeket az emlékezet rendez és rendszerez. A visszaemlékező elbeszélés nem mitologikus áthangolás,¹ hanem az emlékezőmunka furcsa összjátéka, művészi munka,² amikor

¹ HANKISS Ágnes: „*En-ontológiák*”. *Az élettörténet mitologikus áthangolása*, *Mozgó Világ*, 1 (1975), 38.

² DOMOKOS Máttyás: *Köasztnál, Tihanyban. Televíziós beszélgetés Illyés Gyulával*, *Tiszatáj*, 30 (1976), 2, 14.